

Preeminența dreptului*

Ronald DWORKIN

Există un paradox care stă la baza preeminenței dreptului. Acest ideal reclamă certitudine și condamnă ambiguitatea în drept. Pe de altă parte, există o mare incertitudine și o presupusă ambiguitate în chiar acest ideal. Aderenții fermi se află într-un dezacord puternic în legătură cu ceea ce este în realitate preeminența dreptului. Aceste dezacorduri sunt bine sintetizate în materialul Comisiei de la Veneția. De asemenea, ele sunt bine articulate în cartea lordului Bingham.¹ Reacția naturală, odată confrunțați cu acest paradox, poate fi chiar scoaterea din uz a ideii de preeminență a dreptului, ca fiind neclară și inutilă. Dacă vrem să spunem că legile secrete sau că procesele secrete sunt incorecte, sau că prizonierii nu ar trebui torturați, sau că parlamentele ar trebui să respecte constituțiile scrise, ar trebui să o facem efectiv așa și să renunțăm să ne preocupăm de semnificația adevărată a preeminenței dreptului.

Într-adevăr, atunci când oamenii se află într-un dezacord serios cu privire la o valoare politică, atunci când nu cad de acord cu privire la ce înseamnă, cu exactitate, democrația, sau libertatea, sau egalitatea – observăm acest tip de reacție: abandonul conceptului. Însă această reacție constituie, aproape întotdeauna, o eroare. Valorile politice reprezintă angajamente politice. Guvernele și oamenii sunt de acord că există o valoare importantă pe nume democrație sau libertate sau preeminență a dreptului, deși nu sunt de acord, probabil că în profunzime, despre cum ar trebui identificată mai exact această valoare. Este foarte indicat să se localizeze acest dezacord și să fie combătut. Altfel, pierdem posibilitatea să susținem că procesele secrete și supremația parlamentară sunt eronate, *pentru că* încalcă preeminența dreptului, iar apoi să susținem că cea mai bună explicație a cauzei pentru care o încalcă e faptul că supremația parlamentară este eronată și ea.

Voi demonstra, în această dimineață, că dezacordurile privind caracterul preeminenței dreptului reflectă dezacorduri chiar mai profunde referitoare la un concept moral fundamental

* *Keynote speech* ținut la Conferința „The Rule of Law as a practical concept”, organizată la Lancaster House, Londra, Regatul Unit, pe 2 martie 2012, de către Comisia Europeană pentru Democrație prin Drept (Comisia de la Veneția), în cooperare cu *Foreign and Commonwealth Office of the United Kingdom* și cu *Bingham Centre for the Rule of Law*, sub auspiciile Președinției Regatului Unit a Comitetului Miniștrilor Consiliului Europei. Traducere de Teodor Papuc, care îi mulțumește domnului Profesor Valentin Constantin pentru sugestiile legate de redactare.

¹ Tom Bingham, *The Rule of Law*, London, Allen Lane, Penguin Press, 2010, 213 p. (nota traducătorului).

– conceptul de demnitate personală – și, prin urmare, referitoare la legitimitatea politică deopotrivă. Voi începe cu câteva comentarii despre unele din dezacordurile importante. Însă mai întâi aș vrea să scot în evidență două idei despre acesta care par să nu provoace controverse.

Prima constă în faptul că există multe lucruri lipsite de controverse despre semnificația preeminenței dreptului. În cartea sa influentă *The Morality of Law*,² Lon Fuller a oferit o listă a ceea ce interzice în mod clar preeminența dreptului: nu doar legile secrete și procesele secrete, ci și legile care nu pot fi executate și simulacrele de procese, de exemplu. A doua constă în faptul că preeminența dreptului nu reprezintă o afacere de tip totul-sau-nimic, astfel încât națiunile care eșuează să-și onoreze obligațiile într-o anumită privință trebuie considerate tiranii. Preeminența dreptului este aspirațională și, prin urmare, este o chestiune de grad. Țara mea, Statele Unite, eșuează să respecte preeminența dreptului atunci când încarcerează persoane la Guantanamo fără să le fi acuzat sau să le fi judecat de ani de zile și, de asemenea, în opinia mea, atunci când nu a ratificat Tratatul de la Roma care acceptă jurisdicția Curții Penale Internaționale. Însă în alte privințe, inclusiv a regulilor de procedură penală, Statele Unite se conformează îndeaproape cu ceea ce reclamă în mod ideal preeminența dreptului și ceea ce respectă multe state europene. Nu trebuie să ne întrebăm dacă o națiune acceptă sau respinge preeminența dreptului, ci când și cât de mult a infirmat aceasta preeminența dreptului.

1. Este preeminența dreptului formă sau substanță?

Una dintre opinii este susținută de către profesorul Joseph Raz: „Un sistem juridic nedemocratic, bazat pe contestarea drepturilor omului, pe sărăcia extinsă, pe segregarea rasială, pe inegalitățile bazate pe criterii de sex și pe persecuțiile religioase se poate conforma, în principiu, cerințelor preeminenței dreptului mai bine decât orice sistem juridic al democrațiilor vestice mai iluminate... Acesta va fi un sistem juridic incomensurabil mai prost, însă va excela într-o privință: în conformarea sa cu preeminența dreptului... Dreptul poate ... institui sclavia fără să încalce preeminența dreptului”.³

Lordul Bingham contestă acest fapt cu fermitate. „Resping cu tărie [opinia lui Raz] în favoarea unei definiții ‘restrânse’ și includ în câmpul ei de aplicare protecția drepturilor

² Lon L. Fuller, *The Morality of Law*, Yale University Press, 1969, 262 p. (nota traducătorului).

³ Joseph Raz, *The Rule of Law and its Virtue*, Law Quarterly Review, vol. 93, nr. 2, 1997, p. 208 (nota traducătorului).

omului. În opinia mea, nu se poate considera despre un stat care reprimă sau persecută cu sălbăticie părți ale populației sale că respectă preeminența dreptului, chiar dacă transportarea minorității persecutate spre lagărul de concentrare sau expunerea forțată a copiilor pe marginea prăpastiei face obiectul unor legi detaliate, adoptate în mod adecvat și respectate cu scrupulozitate”.⁴

Acum, bineînțeles, atât Raz, cât și Bingham condamnă tirania pe care o descrie Raz. Dar dacă poziția lui Raz are sens, el trebuie să știe că în *anumite* privințe sau în *anumite* grade, tirania sa este mai bună, decât dacă nu ar fi legiferat în mod transparent și dacă nu și-ar fi pus în aplicare legile în mod fidel. Analiza preeminenței dreptului nu reprezintă un exercițiu de comunicare într-un limbaj obișnuit. Ar fi lipsit de sens dacă ar fi fost așa, pentru că vorbitorii obișnuiți i-ar oferi definiții diferite. Trebuie să acceptăm, chiar dacă nu suntem de acord cu conținutul său, că preeminența dreptului constituie o *valoare*. Prin urmare, trebuie să o definim astfel încât să relevăm ceea ce este bun în ea. Iată de ce nu sunt de acord Raz și Bingham: Raz consideră că există *ceva* mai bun, chiar dacă nu foarte mult, într-o tiranie care își respectă regulile, iar Bingham consideră că nu există nimic bun în simpla conformare la reguli adoptate în mod adecvat.

2. Este supremația parlamentului în acord cu preeminența dreptului? Sau pretinde legalitatea să fie instituite limite cu privire la ceea ce poate adopta un parlament ales în mod democratic? Pretinde aceasta ca niște judecători să aibă competența anulării deciziilor parlamentare care sunt cel puțin extreme?

Acum nu vreau să întreb dacă parlamentul chiar are autoritatea juridică de a adopta orice dorește într-un stat care nu impune limite explicite pentru competența sa. Există o dezbatere importantă în rândul juriștilor universitari din Regatul Unit cu privire la realitatea în acest sens a supremației Parlamentului britanic. Bingham credea că Parlamentul posedă această autoritate, însă fostul său coleg, lordul Steyn, și Jeffrey Jowell, între mulți alții, sunt în dezacord. Ei consideră că Parlamentul nu are competența juridică să restrângă competența tribunalelor de a proteja, de exemplu, suspectii de comiterea de acte de terorism. Dezacordul ridică probleme complexe cu privire la natura și la fundamentul dreptului; voi descrie aceste probleme într-un minut. Însă vreau să mă concentrez acum la o problemă diferită. Oare

⁴ Tom Bingham, *The Rule of Law*, London, Allen Lane, Penguin Press, 2010, p. 67 (nota traducătorului).

preeminența dreptului cere ca judecătorii să aibă competența de a declara neconstituționale legile Parlamentului și, prin urmare, să le declare nule?

Aparent, Bingham credea asta. Acesta credea că competența Parlamentului britanic era una nelimitată, dar mai credea că acest fapt constituie aici un neajuns al preeminenței dreptului. Putem înțelege cum se putea ajunge la această concluzie. Preeminența dreptului cere ca nimeni să nu stea deasupra dreptului, iar supremația parlamentului presupune că legislativele – în practică, guvernarea zilei – chiar stau deasupra dreptului. Nimic nu le limitează voința. Marea Britanie s-ar fi conformat mai bine cu preeminența dreptului, considera Bingham, dacă judecătorii ar fi avut un drept de veto real.

Însă mulți alți juriști universitari cred că este valabil exact contrariul, și putem înțelege și această opinie. Aceștia consideră că situația din Statele Unite ale Americii și din multe state membre ale Consiliului Europei, în care judecătorilor li s-a acordat autoritatea finală cu privire la stabilirea validității legilor, constituie o încălcare directă a preeminenței dreptului, pentru că îi așază pe judecătorii nealeși deasupra dreptului. Unii dintre aceștia, inclusiv judecătorul Scalia de la Curtea Supremă a Statelor Unite ale Americii,⁵ consideră deosebit de ofensator faptul că judecătorii de la un tribunal internațional, cum este Curtea Europeană a Drepturilor Omului, trebuie să beneficieze de această competență. Acești critici consideră că semnificația adevărată a preeminenței dreptului, cel puțin în sistemele democratice, constă în faptul că poporul ca întreg ar trebui să aibă ultimul cuvânt cu privire la ceea ce va fi dreptul și că un parlament pe deplin lipsit de constrângeri se apropie cel mai mult de acest ideal.

Prima lecție care trebuie învățată din această controversă constă în faptul că sloganurile familiare în care este exprimată preeminența dreptului, deși unele au rezonanță în istorie, constituie nonsensuri, dacă sunt acceptate literal. Nu există o guvernare a dreptului, și nu a poporului, sau un stat în care nimeni nu este mai presus de drept. Într-un final, cineva trebuie să adopte și să interpreteze normele de drept. Putem avea în vedere doar faptul că puterea legislativă și puterea judecătorească trebuie să fie aranjate într-un mod corect, iar controversa privește corectitudinea aranjamentului.

Cea de-a doua lecție care trebuie învățată constă în faptul că această problemă are un caracter bipolar: oamenii consideră că preeminența dreptului fie reclamă, fie interzice supremația unei

⁵ Antonin Scalia, fost judecător al Curții Supreme a Statelor Unite din 1986 și până la moartea sa, care a survenit în 2016. Acesta a făcut parte din falanga conservatoare a Curții (nota traducătorului).

majorității politice. Pare să nu existe loc pentru o poziție neutră. Acest fapt este și el revelator, și mă voi întoarce aici.

3. Cea de-a treia problemă pe care o voi discuta este una familiară pentru teoria dreptului. Atunci când judecătorii decid cazuri dificile sau noi, ei creează drept nou sau descoperă dreptul deja existent? Atunci când judecătorul Cardozo⁶ și lordul Atkin⁷ au decis că producătorul nu este scutit de răspundere față de terți, ei au inventat o regulă radical nouă și au aplicat-o retroactiv? Sau au eliminat, pur și simplu, o eroare tradițională despre ceea ce este dreptul cu adevărat și au descoperit, prin urmare, nu au inventat dreptul. Este o problemă care îi separă pe pozitiviștii juridici de interpretiviștii juridici.

Tendința problemei preeminenței dreptului este evidentă. Dacă judecătorii trebuie să creeze drept nou în cazurile dificile, atunci cazurile dificile le impun judecătorilor să încalce preeminența dreptului. Judecătorii trebuie atunci să creeze adesea drept, în ciuda lipsei răspunderii lor față de popor și, mai rău, ei trebuie să aplice dreptul nou pe care îl creează în mod retroactiv pentru părțile cazului, fapt care ofensează un principiu cu adevărat cardinal pentru preeminența dreptului.

Dar dacă, pe de altă parte, judecătorii pot încerca în mod înțelept în cazurile dificile să decidă care este, în realitate, dreptul, în ciuda faptului că dreptul pe care îl recunosc nu a mai fost recunoscut înainte, atunci judecătorii nu încalcă preeminența dreptului, de vreme ce hotărârile lor sunt corecte. Din contra, ei ar încălca preeminența dreptului prin *nerecunoașterea* dreptului nerecunoscut, pentru că acest fapt ar priva părțile de o hotărâre în conformitate cu dreptul. Din nou, trebuie observat că ne confruntăm cu o problemă polarizată. Dintr-un punct de vedere, preeminența dreptului este încălcată, chiar atunci când este necesar, oricând judecătorii anunță

⁶ *MacPherson v. Buick Motor Co.*, 217 N.Y. 382, 111 N.E. 1050 (1916). Reclamantul din acest caz s-a accidentat atunci când mașina lui, care fusese fabricată de către reclamați, s-a distrus din cauza unei roți construite în mod neglijent. Curtea a constatat, prin opinia elaborată de către judecătorul Cardozo, că reclamații sunt răspunzători pentru prejudiciul provocat prin produsele lor periculoase (nota traducătorului).

⁷ *Donoghue v Stevenson* [1932] UKHL 100. Reclamantul s-a îmbolnăvit de gastroenterită după ce a băut dintr-o sticlă opacă cu bere de ghimbir, care conținea rămășițele descompuse ale unui melc. Camera Lorzilor a constatat, prin opinia elaborată de către lordul Atkin, că producătorul are obligația de a manifesta o grijă rezonabilă în privința calității produselor sale față de consumator (nota traducătorului).

sau aplică o normă în mod neprevăzut. Din celălalt punct de vedere, preeminența dreptului ar fi încălcată dacă nu s-ar proceda așa.

Cele două puncte de vedere opuse ale teoriei dreptului pe care le-am menționat, pozitivismul și interpretivismul, sunt în dezacord cu privire la preeminența dreptului, pentru că au concepții foarte diferite despre natura și despre fundamentul dreptului. Pentru pozitiviști, ceea ce este dreptul într-o anumită problemă constituie doar un fapt istoric sau social. Dreptul este ceea ce au declarat legile sau hotărârile judecătorești anterioare. Astfel, ipotetic vorbind, dacă legile sau hotărârile anterioare nu dictează o soluție într-un caz nou, atunci nu există deloc drept cu privire la acea problemă, iar judecătorii trebuie să-și exercite, în mod obligatoriu, discreția pentru a crea drept nou și pentru a-l aplica în mod retroactiv. Ei nu au o altă alegere, dacă vor să rezolve cumva cazul nou. Prin urmare, pentru pozitiviști, sistemele continentale de drept, care cel puțin de principiu încearcă să limiteze judecătorii în interpretarea unui cod sistematic de legi, încearcă cel puțin să respecte preeminența dreptului în această privință. Bingham, care a fost un pozitivist juridic, considera evident faptul că judecătorii creează drept nou în cazurile dificile. Acesta credea absurdă presupunerea potrivit căreia există un drept neștiut care așteaptă ca judecătorii să-l descopere. Prin urmare, acesta considera că sistemele de *common law* în care judecătorii au o oarecare marjă discreționară încalcă preeminența dreptului și considera, în consecință, că această marjă discreționară ar trebui limitată.

Pe de altă parte, pentru interpretiviști, dreptul nu include doar normele adoptate sau anunțate anterior, ci și principiile care justifică cel mai bine acele reguli ca o chestiune de moralitate politică. Afirmarea corectă a dreptului depinde, așadar, de o hotărâre corectă în materie de moralitate politică. Atunci când pozitiviștii reclamă existența unui gol în dreptul existent, există, de fapt, doar un spațiu care așteaptă să fie umplut prin interpretarea normelor anunțate pentru a descoperi ce ar recomanda în cazul nou principiile care justifică acele norme anunțate. Acest fapt ne sugerează ce reprezintă cu adevărat dreptul și ce le cere preeminența dreptului judecătorilor să facă.

Am identificat acum trei controverse profunde privind natura și aplicarea practică a idealului preeminenței dreptului, adică, am putea spune, a idealului legalității. Cum trebuie să rezolvăm aceste dispute? Analiza conceptuală a dreptului nu ne este de niciun ajutor. Nici studiile istorice sau comparative care cercetează cum a fost definită preeminența dreptului în diferite documente. Trebuie să înțelegem aceste dezbateri privind preeminența dreptului ca fiind dezbateri profunde din sfera teoriei politice și chiar a filosofiei politice.

De secole, dezbaterile centrale din teoria politică au privit natura *legitimității* politice. Guvernele își exercită coerciția. Coerciția nejustificată constituie o insultă la adresa demnității umane. Ce poate face compatibilă coerciția cu demnitatea? În era modernă, începând cu secolul al XVII-lea, au fost susținute mai multe răspunsuri.

Contractul social? Se spune că dacă poporul o consimte, nu există nicio insultă. Însă presupusul contract social, chiar în forma sa cea mai sofisticată, este o ficțiune. Nu există niciun sens în care poporul a consimțit-o, de fapt.

Democrația bazată pe voința majorității? Chiar în forma sa cea mai sofisticată, verdictul majorității nu rezolvă problema. Întotdeauna există o minoritate, iar problema persistă: cum este compatibilă coerciția cu demnitatea lor?

Drepturile omului? Guvernele nu trebuie să întreprindă acțiuni prea nocive. Însă acest fapt nu oferă, în sine, o soluție completă. Guvernarea coercitivă poate respecta drepturile omului și, totuși, poate să-i oblige pe oameni împotriva voinței lor.

Ofer următoarea sugestie: dezbaterile noastre despre preeminența dreptului reflectă două concepții diferite despre ceea ce reclamă mai mult, *în afară de* democrație și de drepturile omului, demnitatea individuală.

Prima teză constă în faptul că odată ce democrația este instaurată și drepturile omului sunt respectate, demnitatea reclamă doar avertizarea corectă în legătură cu ingerințele guvernamentale în treburile oamenilor. Avertizarea corectă cere ca legea să fie clară și publicată, pentru a putea fi respectată, și să existe instituții ca tribunalele independente cu proceduri bine puse la punct, pentru a se verifica dacă această avertizare a fost ignorată, de fapt. Exact acestea sunt condițiile cerute în ceea ce am numit concepțiile tradiționale ale preeminenței dreptului: la Dicey,⁸ de exemplu, și în lucrarea lui Fuller, *The Morality of Law*.

Cea de-a doua teză constă în faptul că demnitatea impune o altă cerință: ea pretinde ceea ce voi numi integritatea egalitaristă. Aceasta presupune că toți cei supuși unui regim coercitiv sunt egali în fața legii într-un sens profund. Principiile despre care se presupune că justifică

⁸ Albert Venn Dicey, *Introduction to the study of the law of the constitution*, London: Macmillan, 1885 (nota traducătorului).

felul în care sunt tratați unii trebuie să se aplice tuturor. Dreptul nu trebuie să fie doar public, ci și coerent, în principiu: el trebuie să fie justificabil în totalitate, în principiu. Această concepție despre ceea ce reclamă demnitatea are un caracter mult mai substanțial decât concepția avertizării corecte. Ea pretinde ca, în măsura posibilului, dreptul aplicat unor oameni diferiți să reflecte integritatea: adică să evite contradicția nu doar în detaliu, ci și în principiu.

În mod clar, aceste două concepții ale demnității în drept se suprapun în mod considerabil. Ambele condamnă ceea ce am susținut că este, în mod indiscutabil, inacceptabil: procesele secrete sau simulacrele de procese, de exemplu. Însă ele diferă în mod clar ca intensitate, iar diferența iese la suprafață în controversele pe care le-am menționat cu privire la ce reclamă și ce condamnă preeminența dreptului. Voi relua discuția despre controverse, din acest punct de vedere.

Este preeminența dreptului formă sau substanță?

Prin prisma concepției avertizării corecte în legătură cu legalitatea, preeminența dreptului poate fi definită ca fiind distinctă de orice alte virtuți politice. Ea poate fi definită pur și simplu formal, de vreme ce este constrânsă să ofere un grad de respect în și prin sine. Totuși, prin prisma înțelegerii egalitariste, este imposibil să descrii beneficiul legalității pur și simplu în termeni formali. Cu certitudine, să avertizezi oamenii că îi așteaptă o teroare ineluctabilă nu contribuie cu nimic la egalitatea substanțială în fața legii, ca în povestea lui Raz.

Concepția avertizării corecte nu cere, prin urmare, integrarea legalității în celelalte virtuți politice. Cei trei piloni ai Consiliului European sunt independenți unul față de altul. Însă în baza modelului egalitarist al integrității, integritatea este necesară în mod evident, pentru că egalitatea cere, deopotrivă, participarea egală la elaborarea dreptului și respectarea varietății drepturilor politice. Bingham a subliniat acest fapt în pasajul pe care l-am citat mai devreme.

Cere preeminența dreptului controlul constituțional judiciar, adică controlul efectuat de către judecători care posedă un drept de veto?

Avertizarea corectă adoptă primul punct de vedere pe care l-am scos în evidență: ea neagă legitimitatea unui veto judiciar. Un sistem în care ultimul cuvânt, care nu poate fi pus la îndoială, îi aparține parlamentului poate oferi o avertizare cu mult mai clară decât una în care deciziile parlamentului fac obiectul controlului judecătorilor, iar acest fapt este adevărat în

special atunci când judecătorii supun legislația unui test prin prisma unor idealuri morale ca procesul echitabil, protecția egală, viața privată, libertatea de exprimare și altor abstracțiuni familiare conținute de actele constituționale.

Însă integritatea egalitaristă adoptă punctul de vedere opus. Dacă controlul judiciar sporește posibilitatea ca dreptul să manifeste o grijă și un respect egale pentru toți cetățenii, atunci asta este ceea ce cere preeminența dreptului, în baza acestei concepții. Concepția egalitară nu condamnă testele moraliste abstracte. Dacă controlul judiciar funcționează bine, abstracția își îmbunătățește flexibilitatea și realizarea. Un exemplu frapant îl constituie deciziile Curții Supreme a Statelor Unite ale Americii în favoarea integrării rasiale și împotriva incriminării sau penalizării homosexualismului.

Pozitivism sau interpretivism?

Concepția avertizării corecte în legătură cu legalitatea trebuie să considere hotărârile judecătorești noi sau interpretările codurilor sau interpretările de drept constituțional ca fiind legislație judiciară. Dezvoltarea *common law*-ului sau interpretarea de drept constituțional este, cel puțin din punctul de vedere al caracterului neprevăzut, retroactivă și adesea imposibil de anticipat. Cine ar fi știut că Atkin sau Cardozo ar fi anulat, în schimb, vechea normă care cere existența unui contract pentru acordarea de daune-interese? Judecătorii trebuie să beneficieze de o marjă discreționară, chiar dacă presupune un sistem codificat, pentru că codurile nu pot anticipa totul. Dar potrivit concepției avertizării corecte, trebuie să acceptăm că judecătorii creează drept atunci când își exercită această marjă discreționară și că în acest mod și în această măsură prejudiciază preeminența dreptului.

Însă din perspectiva egalitaristă, presupusele decizii noi sunt justificate dacă corectează normele sau diferențierile arbitrare care nu pot fi justificate de principiu. Nu există nicio diferență de principiu între cei care suferă din cauza neglijenței producătorului și cei care se întâmplă să fie părți ale unei relații contractuale cu producătorul și cei care sunt prejudiciați apoi, în cadrul distribuției comerciale. Integritatea este îmbunătățită, permițându-le judecătorilor să reinterpreteze precedentul din *common law* în acest mod.

Conceptul de drept

Iar acum, doar câteva cuvinte despre cum influențează toate acestea controversa filosofică perenă despre natura dreptului. Pozitivismul trasează o linie exactă între drept și moralitate;

interpretivismul estompează această linie, considerând că dreptul trebuie interpretat în lumina principiilor generale necesare pentru justificarea normelor explicite. Problema tipului de argument a întregului argument existent între acestea în realitate constituie o problemă importantă și neglijată. Nu are niciun sens, ca argument semantic sau conceptual. În esență, este un argument politic.

Pozitivismul își are originea în concepția avertizării corecte asupra legalității. El consideră că elementul-cheie în contribuția dreptului la legitimitate constă în avertizarea pe care o oferă înainte de aplicarea coerciției. Interpretivismul face cealaltă alegere: el se axează pe contribuția dreptului la integritatea politică și la statutul moral egal al cetățenilor. Astfel, manualele înțeleg ordinea argumentului în mod eronat. Se spune adesea că trebuie să înțelegem întâi natura dreptului, înainte de a putea analiza semnificația preeminenței dreptului. Acest fapt poate părea firesc. Însă eu sugerez opusul: opinia noastră despre natura dreptului depinde de problema politică mai evidentă a ceea ce ar trebui să considerăm că este preeminența dreptului. Preeminența dreptului constituie o problemă fundamentală; conceptul de drept în viziunea voastră depinde de ce răspuns oferiți la această problemă mai fundamentală.

Nu pot face un secret din preferința mea. În rând cu Bingham, nu văd niciun sens pentru avertizarea corectă ca principiu moral independent. Consider că demnitatea și, prin urmare, legitimitatea trebuie să depindă în final nu doar de procesele formale ale legiferării, ci și de integritatea principială a ceea ce produc aceste procese.

Avertizarea corectă este crucială în anumite ocazii: în dreptul penal, de exemplu. Însă integritatea este valoarea cu cel mai pregnant caracter fundamental și, prin urmare, ar trebui să acordăm prioritate constituționalismului față de supremația parlamentară, metodelor de interpretare față de literalism și unei concepții substanțiale a preeminenței dreptului care contează ca panoplie deplină a drepturilor omului esențială pentru realizarea deplină a preeminenței dreptului.

Nu am oferit niciun argument pentru această concepție, cel puțin aici, în această dimineață. Susțin acum doar un mod particular de înțelegere a paradoxului preeminenței dreptului, a dezacordurilor mari despre ce înseamnă cu adevărat legalitatea, care sunt expuse în raportul Comisiei de la Veneția și în excelenta carte a lui Bingham. Ideea de bază este că acestea au

sens doar ca dezacorduri politice, adică morale. Mai mult, ele sunt dezacorduri foarte profunde, pentru că ating caracterul demnității umane și legitimitatea coerciției politice.

Vă mulțumesc.